БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

№ 88 (18208)

2012 чылдың август 2, четверг

Садар өртээ 5 рубль.

Тываның Баштыңының ажыл-албаны

ДЫҢНАДЫРЫНЫҢ СИСТЕМАЗЫН ДҮРГЕДЕДИР

Тургустунуп келген онза байдалдарның дугайында чонга чарлап дыңнадырының регион системазын тургузарын дүргедедирин Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол негээн.

Хамаатыларга электроннуг дыңнадыгны шалыпкын чедирериниң ажылдап турар системазын чаартырының айтырыын чугаалашкан. Крымскиге хөй кижиниң амы-тынын алган халап онза байдалдар тургустунуп келгенде чурттакчыларга медээни дүрген чедирерин хандырар талазы-биле айтырыгны чидии-биле тургузуп келген. Федералдыг хоойлужудулга езугаар чарлаарының болгаш медээ чедирериниң системазы чурттакчы чоннуң 96,4 хуузундан эвээш эвес кезээн хандырар ужурлуг. Ол айтырыг Тывага база улуг ужур-дузалыг, чүге дээрге чер шимчээшкининиң талазы-биле озалдыг регион болурундан аңгыда, чамдык кожууннарда үер-чайык айтырыглары база читпейн турар. Аңаа немей дыка хөй чурттакчылыг суурлар чедери берге болгаш ырак черлерде болуп турар.

Тывага болган чер шимчээшкиннерин, Крымскиге эрткен айыыл-халаптарны барымдаалааш, республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол чурттакчы чонга чарлап дыңнадырының болгаш медээ чедирериниң чаа аргаларын шиңгээдирин чогуур яамылардан, ведомстволардан болгаш албаннардан негээн. Республиканың ХК болгаш ОБ агентилели ооң даалгазын езугаар чонга чарлал болгаш дыңнадыг чедирерде дыңналыры эки дерилгелерни, электрилиг медээлерни, СМС-медээлерни, Интернет четкизин, радио болгаш ТВ каналдарынче кирерин саналдаан системаның төлевилелин ажылдап кылган. Ол ышкаш ыткыр, тода үн-биле чонга чарлал чедирер автомашиналарны ажыглаарының дугайында айтырыгны республиканың ИХЯ-зы биле агентилел сайгарып турар. ХК болгаш ОБ агентилелиниң ажылдакчылары соталыг харылзааларның төлээлери-биле ажылчын ужуражылганы эрттирген.

ХК болгаш ОБ агентилелиниң ажылдакчызы Азияна Күжүгеттиң чугаалап турары-биле алырга, чарлал болгаш дыңнадыг чедирер системаның дериг-херекселдерин республиканың сес кожууннарынга тургузар талазы-биле ажылга федералдыг бюджеттен 28 миллион рубльди тускайлаан. Ындыг турбуже ол дериг-херекселдерни ажаап-тежээринге акша федералдыг бюджетче көрдүнмээн. Ынчангаш ХК болгаш ОБ агентилели биле "Тывасвязьинформ" ААН-ниң аразынга дериг-херекселдерни ажаап-тежээр болгаш харылзаа каналдарын сес районга тургузар талазы-биле күрүне керээзин чарган.

Ажылчын ужуражылга соонда ооң киржикчилери чурттакчы чонга чарлап дыңнадырының болгаш медээлер чедирериниң системазын катап тургузар болгаш чаартыр талазы-биле бирги ээлчегде кылып чорудар хемчеглерниң планын Чазакче кирген.

ТР-ниң албан-езузунуң сайтызындан.

ПАРАЛИМПИЙ ОЮННАРЫНГА КИРЖИР

Чаңгыс чер-чурттуувуска спортчу улуг чедиишкиннерни күзээлиңер!

Михаил Оюн белеткелдер үезинде.

Инвалид спортчуларның делегей чергелиг бир дугаар маргылдаазы 1948 чылда Лондонга болуп эрткен. Ону нейрохирург эртемниг англичан эмчи Людвиг Гуттан эң-не бир дугаарында организастаан. Ол ийиги делегей дайынынга киришкеш, оорга сөөгүнүң чүнүнге кемдээшкин алгаш, инвалид болгаш суларай берген улуска дузалажып эгелээн. Оларга күш-дамыр талазы-биле быжыг туруштуг болурун чедип алырынга дузалап, анаа улус-биле бир дөмей, кадык амыдыралдыг чурттазын дээш, шак ындыг берге ажылды чорудуп турган.

Спорттуң чайгы хевирлеринге инвалидтерниң эң-не бир дугаар Паралимпий оюннары 1960 чылда Римге болуп эрткен. Ол үеден эгелээш-ле, ол оюннар бүгү делегейге чогуур сайзыралды ап эгелээн. 1976 чылда Швецияга спорттуң кышкы хевирлеринге бир дугаар Паралимпий оюннары болган. Ол-ла чылдың чайынында Торонтога болган чайгы Паралимпий оюннары төөгүже кирген. Ол чайгы оюннарга делегейниң 40 чурттарындан 1600 ажыг инвалид спортчулар киришкен.

Ооң мурнунда болуп турган Паралимпий оюннарынга колдуунда оорга сөөгүнүң чүнүнге кемдээшкин алгаш идер-тергелер-биле шимчээр спортчулар киржип турган болза, 1976 чылдың чайгы оюннарынга олардан аңгыда мөчүзүнүң бир кезээн кезип каапкан, туяалаан, чартыктаан, караа көрбес, дүлейлээш, кулаа дыңнавас дээш, оон-даа өске кемдээшкиннерге, бертик-межелге таварышкан инвалид спортчулар киржип эгелээн.

1989 чылда делегейниң Паралимпий оюннарынга база бир улуг өскерилге болган. Олимпий оюннарының болуп турган чуртунуң черинге ол-ла кылдынган тудугларга, стадионнарга Олимпий оюннары төнген соонда дораан Паралимпий оюннары эртип турар апарган. 2012 чылдың чайгы Олимпий оюннары Великобританияның найысылалы Лондонга болган соонда ол-ла черге чайгы Паралимпий оюннары эгелээр.

Чайгы Паралимпий оюннарының программазында спорттуң 20 аңгы хевирлеринге маргылдаалар болуру көрдүнген. Оларның аразындан янзы-бүрү кемдээшкиннер алгаш, хостуг хөделир арга-шинээн чидирген спортчуларның аразынга ча адарының маргылдаазы кол черлерниң бирээзин ээлеп турар.

Спорттуң бо хевиринге Россия Федерациязының олимпийжилериниң шилиндек командазының кежигүнүнде бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Михаил Кара-оолович Оюн база кирген. Ол Алеся Кызыл-ооловна биле Кара-оол Хавыяевич Оюннарның өг-бүлезинге, 1980 чылда Кызылга төрүттүнген. 1996 чылда Таңды кожууннуң Сосновка школазын дооскан.

Михаил школага өөренип турган-ла спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге сонуургалы улуг турган. Улуг класстарга тренерлери Раиса Сергеевна биле Евгений Викторович Тутатчиковтарның чорудуп турганы ча адарының секциязынга доктаамал киржип эгелээн. Оон эгелээш-ле, Михаил ча адарынга бедик мергежилдиг тренерлериниң ачызында кожуунга, республикага, Россияга, делегейге бедик көргүзүглерни чедип ап, доктаамал шаңналдыг черлерни ээлеп келген.

Делегей чергелиг спорт мастери Михаил Оюн командада эштери: Россия Федерациязының алдарлыг спорт мастерлери, Чита хоорайдан Тимур Тучинов, Краснодардан Олег Шестаков олар Италияга болган делегей маргылдаазынга команда талазы-биле чемпион атка төлептиг болганнар. А 2012 чылдың июнь 17-19 хүннеринде Чебоксарыга Россияның чемпионадынга Михаил Оюн тергиин эки түңнелдерни көргүскеш, Россия Федерациязының паралимпийжилериниң шилиндек командазынче киргени ол.

Михаил биле Олеся Оюннар уруглары Даң-Хая, Шолбан.

Михаил Кара-оолович биле Олеся Николаевна Оюннар ийи уруглуг. Оларның улуг уруу Даң-Хая ачазының изин салгап, ча адарының секциязында чоруп турар. Оглу Шолбан 3 харлыг. Михаил – амгы үеде Бай-Хаакта уругларның спорт школазында тренер-башкы. А өөнүң херээжен ээзи Олеся Николаевна ажаалга банкызында ажылдап турар.

Ча адары тыва чоннуң амыдыралында тоол дег узун бооп, чүс-чүс чылдар ажылдыр биске чедип келген. Тываның девискээринге кастынган базырыктардан ча согунунуң сөөктен, даштан, демирден кылган шиш баштарын хөйү-биле тыпкан. Бурунгу өгбелеривис боттарының сүр-күжүн мөөрейлерге көргүзүп чорааныңдан ча адары төөгүлүг үелерни эрткен. Ча адары үе аайы-биле эттинип, чаарттынып келгениниң түңнелинде амгы үеде ол тайбың оюн-тоглаа бооп доктааган. Спорттуң бо хевири Олимпий оюннарының программазынче шагда-ла кирген.

Ча адары – тыва чоннуң национал оюннарының бирээзи. Ынчангаш бистиң ат-алдарлыг спортчуларывыс: Россия Федерациязының алдарлыг спорт мастери Елена Евгеньевна Достай (Тутатчикова) ийи Олимпий оюннарынга Россияның адын камгалап киришкен. Ам болур Паралимпий оюннарынга база бир тыва спортчу Михаил Оюн киржир деп турары ол-дур.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

АВГУСТ 2 – Россияның Агаар-десант шериглериниң хүнү

Байыр чедириишкини

Тываның хүндүлүг десантчылар эвилелиниң кежигүннери!

Силерге болгаш республиканың чурттакчы чонунга – агаар-десант шериг албаны-биле холбашкан кижи бүрүзүнге Россияның шериг байырлалдарының эң ат-сураглыг болгаш улуг ужур-уткалыг байырлалы – Агаар-десант шериглериниң хүнүн таварыштыр чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип тур мен!

Агаар-десант шериглери – Россияның Чепсектиг Күштериниң тургузукчу кол кезээ, ооң күчү-күжүнүң болгаш айыыл чок чоруунуң, ооң камгалакчыларының эрес-дидим болгаш бедик профессионализминиң демдээ.

Десантчыларның ак-көк берет бөргүн кедери – эрес-маадырлыг чорук дугайында күзеп чоруур хөй-хөй оолдарның бедик күзели. Аныяктарның магадалын болгаш улуг назылыгларның хүндүткелин десантчылар бистиң Төрээн чуртувустуң кыдыг-кызыгаарларын эрес-дидими-биле камгалашкаш чедип алган. "Чалгынныг чадаг-шеригниң" дайынчыларының чаныш-сыныш чок тура-соруктуун, маадырлыг болгаш эрес-дидим чоруун Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында каржы болгаш кажар дайзын бодунга шенеп көрген. Тайбың-даа үеде десант шериглери албан-хүлээлгезин төлептии-биле күүседип, делегей терроризминиң болгаш политиктиг дээрбечи чоруктуң оруун дуй туруп, эртип болбас моондак болуп турар.

Десант шерииниң бүгү салгалдары Төрээн чуртка ханы ынакшыл болгаш дайынчы акы-дуңмалышкы чоруктуң чагыгларын ыдыктыы-биле камнап билири-биле ылгалып турар. Олар дээрге быжыг тура-соруктуг, шериг албан-хүлээлгезин төнчүзүнге чедир күүседиринге белен кижилер-дир. Июнь 6-да Тыва шак ындыг кижилерин бойдустуң өрт айыыл-халавы-биле демисел үезинде чидирген, ол дээрге парашютчу-десантчылар Николай Былёв, Владимир Кечил-оол, Херел Кызыл-оол, Николай Новиков, Виктор Стремоусов, Сергей Федотов, Родион Куулар, Андрей Шилин олар-дыр. Оларның хөй кезии шериг албанын агаар-десант шериглериниң кезээнге эрттирген. Тываның ол төлептиг оолдарының, "изиг точкалардан" тайбың үеде ээп келбээн десант шериглериниң чырык тураскаал овур-хевиринге мөгейбишаан, ол эштеривистиң чырык адынга төлептиг болурун даңгыраглаалыңар.

Тываның бүгү десантчыларынга сагыш-сеткилдиң ханызындан быжыг кадыкшылды, бүгү-ле шылгалда-шенелделерге быжыг тура-сорукту, аяс дээрни болгаш черге чымчак хонуушкунну, аас-кежикти болгаш чедиишкиннерни күзедим!

Байырлал-биле, дайынчы өңнүктер!

Тыва Республиканың Баштыңы–Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Көдээ ажыл-агыы

ТЫВАДА КААҢНААШК

ТР-ниң көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем сайыды Самойлов Монгуш, республика девискээринде кааңнаашкынның уржуундан тараан тараа культураларының 46, мал чиир культураларның 23 хуузу кадып, узуткаттынган дээрзин Чазактың хуралынга дыңнаткан.

Яамыда тускай комиссия кожууннарны кезип, байдал-биле танышкан соонда, ниитизи-биле 10 муң ажыг гектар шөлде көдээ ажыл-агый дүжүдү чок кылдыр хуюткаттынган деп түңнелди үндүрген. Бо хүннүң байдалы-биле алгаш көөрге, сөөлгү айда чаъс дүшпээнинден хөрзүннүң өл-шыгы эң-не кудуку деңнелде келген. Ооң-биле чергелештир изиг, кургаг сырыннар чер кырын шуут-ла кургадыр кадырып, чер ажылдыгларга улуг когаралды чедирген. Баш бурунгаар санап көөрге, тарылга шөлдеринде когаралдың түңү 74 млн. рубль четкен. Ынчангаш ТР-ниң көдээ ажыл-агый сайыды Тывага онза байдалды чарлаарының дугайында доктаалдың төлевилелин республика Чазааның сайгарылгазынче киирген.

Чер ажыл-агыйын чорудуп турар 17 кожууннарның 14-үнде, тодаргайлаарга, мурнуу болгаш барыын кожууннарда канчаар-даа аажок изиг хүннер ай-айы-биле туруп турар. Чүгле Тес-Хемниң О-Шынаа биле Өвү Чыраада өл-шыктын бедик болгаш сиген шору үнген. Ынчангаш кезип, белеткээр арга кожууннар ол черлерд ширбиилди чогуур үези кеп алырын сагындырга

Агаар-бойдустуң "аажылалы" чүгле бист эвес, а Россияның Евро Азия талазында регионн рышкан. Ынчангаш чу мьери Дмитрий Медве бойдустуң таарымчалыг далынга таварышкан а рукчүлерге комплексти чени бээрин аазаан. Би за байдалды Тывага киир Тыва ындыг байдалга та Россияда 28 дугаар реги

ТР-ниң көдээ ажыл-а дының оралакчызы С. ажылынга чедиртинген когарал, мал ажыл-агый аар уржуктарны чедире деп санап турар. Одар лерде мал чиир сигенн выры шуут чок болуп ту вас малчыннар чайлаг күзеглеринче көжер Күзеглээшкин эрттирер де сиген-ширбиилдиң үнм малчыннар чазагларынч чадавас деп ол дыңнатка

Бист

ЧӨӨН-ХЕМЧИК БАЙЫРЛАП ТУР!

Кожуун наадымындан репортаж

Июль 24. Чөөн-Хемчик кожууннуң ажыл-ишчилериниң наадым байырлалы. Байырлал аяншинчи кирген төп кудумчулап, Мерген-Херел Монгуш аттыг Культура бажыңының баары-биле кожууннуң албан организацияларының, үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш көдээ ажыл-агыйының коллективтери чыскаалып эртип тур.

Чөөн-Хемчик кожуунда 3 муниципал-унитарлыг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери, 52 арат ажыл-агыйлары, көдээ бараан продукциязын болбаазырадып сайгарар 2 бүдүрүлге болгаш 1167 хуу дузалал ажыл-агыйлар бактаап турар. Олар бөгүн күш-ажылчы байырлалынга кылган ажылдарының түңнелдерин үндүрүп, чедиишкиннерге өөрүп турары бо.

Чөөн-Хемчик кожуун чагыргазының даргазы Байбек Надажапович Монгуш көдээ ажыл-агыйның сайзырал-хөгжүлдезинге улуг үлүг-хуузун киирип, кыштың соогу, чайның изии дивейн карак кызыл ажылдап чоруур малчыннарга, тараажыларга, ногаажыларга болгаш көдээ ажыл-агыйның өскедаа ишчилеринге изиг байырны чедирди.

Адыр аайы-биле кожууннуң ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин түңнеп айтырга мындыг:

Чер ажыл-агыйы

2012 чылдың часкы хову ажылдарының түңнели-биле бүгү хевирлерниң көдээ ажыл-агый культураларын 3100 гектарда тараан. Тараа культураларын 2400 гектар шөлде тараан. Ооң иштинде: ак-тараа – 300 га, арбай – 425 га, сула – 1675 га, картофель – 265 га, ногаа – 20 га база мал чеминиң культураларын 72 га черде тараан.

Мал ажыл-агыйы

2012 чылдың чартык чылының түңнели-биле Чөөн-Хемчик кожуунда 18860 баш бода мал, ооң иштинде инек – 6625 баш бар, 126695 баш шээр мал, ооң иштинде төрүүр өшкү-хой 53698 баш, 5241 баш чылгы малдың 1710-у белер; хаван 915 баш бар.

2011 чылдың деңнели-биле алырга, бода мал 2 хуу өзүлделиг болган, шээр мал база 2 хуу, чылгы мал 6 хуу өзүлделиг. Мал продукциязының бүдүрүлгезиниң талазы-биле сан-түңнерни алырга, мындыг: эътти 524 тонналы, сүттү 2451 тонналы, дүктү 123 тонналы база дагаа чуургазын 4 муңну бүдүрген.

Бөгүнгү байдал-биле алырга, кожуунда бир кижиге онааштыр 0,9 баш бода мал, 6,3 баш шээр мал, 0,26 баш чылгы мал онаажып турар. Кожууннуң малчыннары бо чылын 100 төрүүр инектен 80 бызааны, 100 өшкү-хойдан 84 анай-хураганны, 100 беден 79 кулунну онча-менди камгалап алган.

Бар бүгү малды кышты хүр ажырарынга кожуунга 15800 тонна сиген, 700 тонна тараа культуралары, 1600 тонна саваң херек. Ынчангаш бо хүннерде сиген белеткели эгелээн. Чаъс чок, изиг чай болганындан мал чеминиң белеткели кол кичээнгейде. Салдынган сорулгаларны күүседири-биле көдээ ишчилер демниг ажылдаарын хүлээнип турлар.

Болбаазырадылга

Сүт болбаазырадыр "Чадаана-Сүт" бүдүрүлге чедиишкинниг ажылдап турар. Сүттү ол чондан хүлээп алгаш, творогту, сметананы, кефирни, сүттү бүдүргеш, кожууннуң чурттакчыларынга таарымчалыг өртекке садып-сайгарып турар.

Ажык акционер ниитилел "Юрта" бүдүрүлгезиниң баазазында дүк болбаазырадыр биче бүдүрүлге чондан дүктү хүлээп ап, кидисти өйүп үндүргеш, өг кидизин даарап үндүрүп, садып турар.

МАЛЧЫННАР. Онзалап демдеглексенчиг кол чүүлдерниң бирээзи – кожуунда чылдан чылче малчыннаар күзелдиг кижилерниң санының немежип турары. Ынчангаш кызымаккай малчыннарның ажылын кожуун чагыргазы бедии-биле үнелеп турар. Оларны кожуун наадымының байырлалында канчап алгап-мактавас боор. Кымнарыл ол? Ол дээрге Чечекмаа Кончуковна Мирчин (Баян-Тала), Дадар-оол Опан-оолович Ховалыг (Шеми), Айсан Кызыл-оолович Түлүш (Хөндергей), Чечекмаа Бекей-ооловна Монгуш (Шеми), Шораан Чамзырынович Сат (Теве-Хая), Меңги Хураган-оолович Сат (Ийме), Эртине Демир-оолович Монгуш (Чыргакы), Салбак Хунаевна Донгак (Чыраа-Бажы), Фаина Сарыговна Кужугет (Хайыракан), Олег Оттук-Хааевич Оорж диг-Хем), Айдыс Влади Ондар (Бажың-Алаак), Биченекович Монгуш (КБ дир"), Василий Хайын-Хи Акша-оол (Чадаана), Лар гер-ооловна Монгуш (Хор олар-дыр. Байырлалда "Наадым-2012-ниң чемпио бижээн кожааларны кожуун чагыргазының дар хүндүлел бижиктерин өртектиг суй белектерни

Кожууннуң наадым ба лында көдээ ишчилер шаңнал-макталдар алыр кызыгаарлаттынмаан. Ола бүрү конкурстарга киржип, ынак оюннары – хүреш аът чарыжын сонуургап ажыктыг дыштанып, чаа ажыдыышкынынга киржип, Хүрээ" дириг хөгжүм фест сонуургап көөр аргалыг бо

ӨГЛЕР КОНКУРУЗУ. Ч на кожууннуң сумулары шиник кылдыр дерээн ө конкурска кииріштирип ч кан. Бо удаада өглер ко зунуң тиилекчизи – Шеми болуп, шаңналга 10 муң р алган. Ийиги черни ээлээн Бажы сумузунуң өө 8 муң ру үшкү черни алган Ийме сум өө 5 муң рубльди шаңналга

АЪТ ЧАРЫЖЫ. Ниитиз кожуун наадымының байыр ның аът чарыжынга 256 аът к кен. Оларны назы-хар, чыра чоруунуң аайы-биле аңгы бөлүктеп чарыштырган.

Баштайгы салыгда 7 кил хемчээлге чоруктуг 18 чаваа салган. Улуг-Хемниң Торгал Эртине Доржунуң Доруг аъд дугаарында маңнап келген. Э Александровичиниң аъд мунукчузу хөрээнде 15 дугаа Амир Санчы ооң мурнунда ча тарга-даа ол бодунуң му аъдын мергежилдии-биле ба рып, шаңналдыг черлерже мунуп келген. Ийи дугаар Таңдыдан калдар аът ма

Кожуун наадымының байырлыг чыскаалы.

келген. Ооң ээзи – Эдуард Оюн болур. Кызыл кожууннуң Кур-Чер сумузундан Сарыг-оол Дооевич Ондарның кара аъды үш дугаарында маңнап келирге, ооң соондан сүрүштүр ол-ла сумудан Каң-Демир Куударның бора чавաазы келген. Беш дугаарында Бай-Тайгадан кара аът маңнап келген. Аъттың ээзи – Кара-Хөл чурттуг Валерий Иргит.

Ийиги салыгда 10 километр хемчээлге чүгүрүк чаваaларны салган. Мурнуку чылдарда республика чергелиг чарыштарга дег, аъттар-даа хөй, киржикчилер-даа хөй болган. 74 аъттың аразындан бир дугаарында Хорум-Дагдан Орлан Кууларның Калчан-Шилгизи маңнап келген. Ооң мунукчузу Эрегей Монгуш. Ийи дугаарында Бии-Хемниң Сесерлигден Сухрад Айыының, Ноңчат Солун-оол мунуп келген Калчан-Шилгизи келди. Үш, дөрт дугаарында Чөөн-Хемчиктиң аъттары маңнажып келгеннер. Чадаанадан Айдыс Ондарның доруг аъдының мунукчузу Чылгычы Делгер-оол, ооң соондан келген Макар Ондарның Калчан-Доруунуң мунукчузу Ананды Куулар. Улуг-Хемниң Чодураадан Буян Биче-оолдуң беш дугаарында финишке маңнап келген калдар аъдының мунукчузу – оглу Аяс Биче-оол..

Улуг челер аъттарның чарыжының хемчээли 10 километр, аңаа 15 аътты салган. Кызыл кожуундан Дашмир Кууларга хамааржыр Сарыг-оол Ондарның мунган хүрең аъды эртип келген. Ийи дугаарында Чеди-Хөлдүң Элегестен Айдыс Иргиттиң (Хорагай Иргиттиң мунган) доруг аъды, каш минута озалдап үш, дөрт дугаарында финишке Сүт-Хөлдүң Кара-Чыраа аъттары маңнажып келгеннер. Үш дугаар калдар аъттың ээзи Төмүр Кыдат-оолович Монгуш, дөрткүзүнүң -- Шолбан Монгуш (аъдын боду мунган). Беш дугаарында Бажың-Алаактың калчан-хоор аъды келген. Ээзи Алим Хомушку, аъттың мунукчузу Айдыс Хомушку.

Он километр хемчээлге улуг чыраа малдарны чарыштырган. Түңнелинде Улуг-Хемниң Хайыракандан Александр Түлүштүң (Санчы Амирниң мунган) доруу бир дугаар болган. Финишке ийи дугаарында Чөөн-Хемчиктиң Хайыракандан Орлан Ооржактың (Аңчы Монгуштуң мунган) бора аъды келирге, үш, дөрт, беш дугаарында Суг-Аксындан Ондар Аргарның, Өвүрнүң Хандагайтыдан Владимир Монгуштуң, Барыын-Хемчиктен Аңгыр Ооржактың аъттары сүрүштүр халдып келген.

Улуг аъттардан Күчүтен мөге Аяс Монгуштуң аъды эрткен.

Шеми сумузунуң өө тиилээн. Өгнүң ээлери.

Ынчангаш аъды эрткен, боду шүүлген – төөгүлүг болуушкун болган. Хүрешке ооң шаңналы – автомобиль "Жигули-2107", аът чарыжынга шаңналы – богба биле акша. Ол шаңналдарын Аяс Семис-оолович ол дораан үлеп берипти. Богбазын аътты чарышка эрттир мунуп келген бичии оол Эчиске шаңналга берди. 15 муң рубльди Үстүү-Хүрээге өргүл кылдыр сөңнеди. Көрүкчүлер аңаа өөрүп, Күчүтен мөгеге изиг байыр чедирип, шимээн-дааштыг адыш часкап хүлээп алды. Акызының эки үлегерин эдерип, Начын мөге Ай-Демир Монгуш база 5 муң рубльди "Үстүү-Хүрээге" өргүдү.

Улуг аъттар чарыжынга ийиги черни Улуг-Хемниң Торгалыгдан Байыр Доржунуң аъды, үшкүзүн - Бии-Хемниң Сесерлигден Айыы Сухрадтың, дөрткүзүн Чөөн-Хемчиктиң Хайыракандан Алексей Саттың аъды ээлээн.

ДОЛГАНДЫРЫГ ХҮРЕШ.

"Үстүү-Хүрээ" дириг хөгжүмнүң болгаш шажынның фестивалының долгандырыг хүрежи июль 24-25 хүннеринде уламчылаан. Кончуг изиг хүннерде мөге бүрүзү бот-боттары-биле хүрежип кээрге, хүреш төнчү чок болбас аргажок. Мындыг долгандырыг хүрештер кожууннардан чүгле Чөөн-Хемчикте эртип турар. Найысылал Кызылга Шагаа байырлалында долгандырыг хүреш болуп турар болгай. Ынчангаш бо талазы-биле чөөн-хемчикчилерниң арга-дуржулгазы четчир.

Ийи хүн үргүлчүлээн долгандырыг хүрешке 10 эң шыырак мөгелерни тодарадып, шаңнап-мактаан. 10 дугаар черни аныяк мөге Айдың Ооржак алды. 9 дугаарында – Аңгыр Куулар. Начын мөге Сонам Соян 8-ки черни ээлээн. Седип Ондар 7-ги черни алган. Чадаана чурттуг Валерий Сендии 6-гы черни алгаш, 15 муң рубльди шаңналга алды. 5 дугаар черни Начын мөге Андрей Монгуш алгаш, 20 муң рубль-биле шаңнатты. 4-кү черни ээлээн Начын мөге Ай-Демир Монгуштуң шаңналы – 30 муң рубль болду.

Долгандырыг хүрештиң финалында ийи Начын мөге Сылдыс Монгуш биле Аян-оол Ондар арткаш, Күчүтен мөге Аяс Монгуш биле Арзылаң мөге Эрес Кара-Салга таварышкаш, кайызы-даа кагдырды. Эң сөөлгү салыгда Күчүтен мөге биле Арзылаң мөге сегиржип ап чыда-ла, месилдежиишкин үндүрдү. Ол чараш эвес ускүлежиишкинни чоң эскерген болбайн канчаар. Сегиржип алыышкын карак чивеш аразында болган болгаш, Күчүтен мөге чараш арганы ажыглааш, тиилелгени чедип алган. "Арыг хапты!", "Арыг-арыг!" деп, көрүкчүлерниң алгы-кышкызы-даа аажок. Ынчалза-даа катап база маргылдаа үнген. Эрес Кара-Сал аштырыышкын-биле чөпшээрешпейн, катап хүрештирерин негеп, судьялар столунга маңнап келди. Тырттырып турар операторларның видеозундан судьялар хынап көрген-дир, тиилелге Аяс Монгушта деп чарлаан-дыр, маргышкан херээ чок турган.

Маңаа хамаарыштыр хүрештиң төөгүзүн бижип чоруур, билдингир аарыкчы, композитор Амыр Хоюгбан бодунуң бодалын мынчаар үлешти.

– Чүү дээш күрүне органнары, ТР-ниң Хүреш федерациязы хөй акша-төгерикти чарыгдап тургаш, улуг организас-массалыг ажылдарны чорудуп, хүреш маргылдааларын эрттирип турарыл? Кол-ла чүве, хүрештиң кижизидикчи утказынары болдур ийин. Спортчулар, шынап-ла, чонга, эң ылаңгыя аныяк-өскенге чүгле күш-дамыр талазы-биле эвес, а мөзү-шынар талазы-биле, биче сеткилдии-биле үлегер-чижек болуп, ниитилелдиң, сагыш-сеткилдиң улам ыңай хөгжүп сайзыраарынга үлүүн киирип турар. Чижек кылдыр маңаа атсураглыг мөге өгбевис Сүүр-оол Ондарның, бөгүнде хүрежип чоруур Арзылаң мөге Маадыр Монгуштуң аттарын адаарга-ла четчир. А кажан спортчулар удурланыкчызынга, судьяларга, аарыкчыларга хамаарыштыр хүндү чок чоруун көргүскен, үстүнде демдеглеттинген таварылга ышкаш болуушкуннарга Тыва хүреш федерациязы шыңгыы үнелелди берип, буруулуг спортчулар-биле сайгарылгалыг чугааны кылыр ужурлуг.

Мындыг үскүлежиишкиннерниң база бир чылдагааны –шаңналдарның хемчээлдериниң амыдыралга дүүшпейн турары. Тиилекчи мөгениң шаңналы республикада доктааттынган ортумак шалыңдан 10-15 катап улуг болуп, мөгелерге ажык-кончаа сүрүүшкүнү чамдыкта спортчу түңнелдерден артык үнелиг апаары окта таарышпас. Моол хүреште тургустунган мындыг хевирлиг байдал-биле бистиң эки билиривис Сухбат Авырга чаныш-сыныш чок демиселди чорудуп турарын демдеглеп каары артык эвес боор.

Тыва хүрештиң сайзыралынга хайыралыг "Жигули" бодунуң үлүгхуузун күүсеткен деп болур. Ам күрүнениң эрттирип турар маргылдааларының шаңналдарын ортумак шалыңның үш дакпыр хемчээлинден эрттирбес кылдыр доктаатса деп саналдыг мен. Чогум хуу идепкей-биле эрттирген маргылдааларга шыдаар-ла болза, аът, теведан эгелээш, "Жигули", джип-даа автомобильди чүге салып болбас боор.

Амыр Сатовичиниң бо саналы-биле мөгелер чөпшээрешпес дээрзи чугаажок, ынчалза-даа ында ханы утка бар, ол талазы-биле чогуур түңнел үндүрерин үе негей берген.

НААДЫМ ХҮРЕЖИНИҢ ЧЕМПИОНУ.

Чөөн-Хемчик кожууннуң наадымының чемпионун илередир хүрешке 68 мөге күжүн шенешкен. Бирги салыг соонда мөгелерниң саарзыкталыышкынын болдурбазы-биле каш мөгени катап салган. 2-ги, 3-кү салыгда кончуг шыырак аныяк мөгелер Бай-Тайгадан Сайын Монгуш биле Өвүрден Алдын-Сай Одай оларны Арзылаң мөге Эрес Кара-Сал октады. Буян Бүрбүчүктү аайдедир хончулаштырып келген түңнелинде Александр Хуурак октап кагды. Начын мөге Амир Ховалыгны ийиги салыгда-ла Валерий Ондар буттааш, октаан. Начын мөге Ким Седен-оолду Хөндергейниң аныяк мөгези Ондар Арзылаң бөөлдээш шелипти. Аңгыр Кууларны Андрей Хертек октады.

Сес мөге артканда, Эрес Кара-Сал Александр Хууракты, Андрей Хертек Валерий Ондарны, Сылдыс Монгуш Доржукай Оттукту, Аян-оол Ондар Арзылаң Ондарны октаан.

Бешки салыгда ийи Арзылаң мөге, ийи Начын мөге артканда, Эрес Кара-Сал Аян-оол Ондарны октаан, Андрей Хертек Сылдыс Монгушту оранчок ырактан хаккаш дүжүрдү.

Түңнелинде ийи Арзылаң мөге Эрес Кара-Сал биле Андрей Хертек арты. Алышкылар чугаа-даа кылбады, тудушпады-даа. Акызы дуңмазынга дүжүп берди. Ынчангаш Чөөн-Хемчик кожууннуң наадымының хүрежиниң чемпиону атты Эрес Кара-Сал чаалап алды. Күчүтен мөге Аяс Монгуш бо хүрешке киришпеди.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

Чуруктарны Чингис СААЯ тырттырган.

Даңгыналар чон мурнунче үнер бетинде.

Буттаан соонда, чүге салыр боор...

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

"Тыва Республиканың улустарының төөгүнүң болгаш культура салгалын камгалаарының болгаш ажыглаарының дугайында" Тыва Республиканың хоойлузунга өскерилгелер киирер дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың июнь 20-де хүлээп алган

1 чүүл

2000 чылдың февраль 9-та № 391 "Тыва Республиканың улустарының төөгүнүң болгаш культура салгалын камгалаарының болгаш ажыглаарының дугайында" Тыва Республиканың хоойлузунга (Тыва Республиканың хоойлужудулгаларының чыындызы, 2001 чыл, № 1, 139 чүүл; "Тувинская правда", 2001 чылдың декабрь 27-де; 2002 чылдың январь 1-де; 2004 чылдың июнь 5-те, декабрь 9-та; 2007 чылдың июнь 23-те; 2008 чылдың январь 31-де; 2009 чылдың ноябрь 17-де; 2011 чылдың май 14-те; "Шын", 2004 чылдың декабрь 16-да; 2008 чылдың январь 19-та; 2009 чылдың ноябрь 14-те; 2011 чылдың май 12-де) дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 38-ки чүүлге дараазында утканыг 8 кезекти немээр:

"8. Культура салгалының объектизин камгалаар зоналарның кызыгаарлары - кызыгаарындан дашкаар хоорай тудуун, ажыл-агыйжы болгаш өске-даа ажыл-чорудулгаларны боттандырары ол культура салгалының объектизин, ооң төөгүден хүрээлеңинге камгалап арттырарынга дорт болгаш доора багай салдар чедирбейн турар девискээрни айтып турар шугумнар.";

2) VI эгеге дараазында утканыг 421 чүүлдү немээр:

"421 чүүл. Тыва Республиканың девискээринде турар тус чер (муниципалдыг) ужур-дузалыг культура салгалының объектилерин, регионалдыг ужур-дузалыг культура салгалының объектилерин камгалаар зоналарның кызыгаарларын бадылаары

1. Культура салгалының объектилерин камгалаар зоналарның кызыгаарын, ол зоналарның кызыгаарларында черни ажыглаарының чурумун болгаш хоорай тудуунуң негелделерин культура салгалының объектилерин камгалаар зоналарның төлевилелинге болгаш күрүнениң төөгүнүң болгаш культураның дараазында экспертизазының чөпшээрээн түңнелинге үндезилеп бадылаар:

1) регионалдыг ужур-дузалыг культура салгалының объектилеринге хамаарыштыр - Тыва Республиканың культура салгалының объектилерин камгалаар күрүне органының саналдап киргени-биле Тыва Республиканың Чазаа;

2) тус чер (муниципалдыг) ужур-дузалыг культура салгалының объектилеринге хамаарыштыр — Тыва Республиканың культура салгалының объектилерин камгалаар күрүне органы-биле дугуржулга езугаар тус чер (муниципалдыг) ужур-дузалыг культура салгалының объектилериниң турар девискээринде Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус черниң бот-башкарылга органнары бадылаар.

2. Культура салгалының объектилерин камгалаар зоналарның кызыгаарларынга Тыва Республиканың Чазаа черлерни тударының болгаш ажыглаарының онза чурумун, культура салгалының объектилерин камгалаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар сорулга-биле айыттынган черлерге тудугну кызыгаарлаары болгаш чөптүг ажыглаары-биле культура салгалының объектизиниң хевиринден болгаш тургузуундан хамаарылгалыг кылдыр доктаадып тургузар.

3. Культура салгалының объектилерин камгалаар зоналарның бадылап каан кызыгаарларын, черни ажыглаарының чурумнарын болгаш хоорай тудуунуң негелделерин хоорай тудуунуң документизинде айыткан болгаш көргүзүп турар, оларның дугайында медээлерни Россия Федерациязының улустарының культура салгалының объектилерин чаңгыс аай күрүне реестринче доктааткан чурум езугаар киир бижиир болгаш шимчевес өнчүнүң күрүне кадастрын чорудар талазы-биле ажыл-чорудулганы боттандырып турар органче доктааткан чурум езугаар киирер.

4. Культура салгалының объектилерин камгалаар зоназын тургускан дугайында шиитпирге үндезилеп тыптып турар чер участоктарынга эргениң кызыгаарлаашкынын (соксадыышкынны) күрүне бүрүткелинче киирер ужурлуг.

5. Культура салгалының объектизин камгалаар зоналарның кызыгаарларын, ол зоналарның кызыгаарларында турар черлерни ажыглаарының чурумун болгаш хоорай тудуунуң негелделерин бадыткап турар күрүне эрге-чагыргазының органы азы тус черниң бот-башкарылга органы зоналар тургусканы-биле холбашкан шупту алдынган документилерниң болгаш материалдарның учедун болгаш оларны шыгжаарын документилер саавырын организастаарының дүрүмнери-биле дүүштүр чорудар.".

2 чүүл

Бо хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Баштыңы - Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың июль 9
№ 1492 ДХ-I

"Тыва Республикада күш-культура болгаш спорт дугайында" Тыва Республиканың хоойлузунга өскерилгелер киирериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың июнь 20-де хүлээп алган

1 чүүл

2009 чылдың февраль 12-де № 1127 УХ-II "Тыва Республикада күш-культура болгаш спорт дугайында" Тыва Республиканың хоойлузунче («Тувинская правда», 2009 чылдың февраль 20-де, июнь 23-те, декабрь 3-те; 2011 чылдың январь 26-да, июль 19-та; «Шын», 2009 чылдың март 19-та, июнь 18-те, декабрь 1-де; 2011 чылдың январь 13-те, июль 19-та) дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 2-ги чүүлде:

а) 4 дараазында эдилге-биле бижиир:

"4) спортчу белеткел программазы дээрге, спорттуң хевирин (спорттуң адырларын) езугаар кижилерни чадалар аайы-биле белеткээриниң, спортчу белеткелдиң федералдыг стандарттарының негелделери-биле дүүштүр, спортчу белеткелди амыдыралга боттандырып турар организацияның ажылдап кылганы болгаш чорудуп турары спортчу белеткелдиң кол угланыышкыннарын болгаш белеткелин ооң чардынган чадаларының бүрүзүнге тодарадып турар программа болур;";

б) 9 пунктуда "өөредилге-тренировкалыг" деп сөстерни "тренировкалыг" деп сөс-биле солуур;

в) 13 пунктуда "өөредилге-тренировкалыг" деп сөстерни "тренировкалыг" деп сөс-биле солуур;

г) дараазында утканыг 20 пунктуну немээр:

"20) бо хоойлуда айыткан өске-даа терминнерни болгаш билиглерни федералдыг хоойлулар-биле, Россия Федерациязының өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле тодараткан ужур-утказынга ажыглаар";

2) 4-кү чүүлде:

а) 3 кезээнде:

9 пунктунуң күжүн 2015 чылдың январь 1-ге чедир түр соксадыр;

дараазында утканыг 101 пунктуну немээр:

"101) Тыва Республиканың тургусканы болгаш спортчу белеткелди боттандырып турар организацияларның, а ол ышкаш Тыва Республиканың девискээринде турар, Россия Федерациязының, Тыва Республиканың, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының киржилгези чокка тургустунган болгаш спортчу белеткелди боттандырып турар организацияларның спортчу белеткелдиң федералдыг стандарттарын Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле дүүштүр сагыыры дээш контрольду боттандырары;";

б) 4 кезекте:

2 пунктуда "өөредилге-тренировкалыг" деп сөстерни "тренировкалыг" деп сөс-биле солуур;

4 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

"4) спорттуң бүгү хевирлеринге болгаш ооң тургустунар кезектеринге, ооң иштинде элээди-уруглар спортун, школачылар спортун, студент чылдар спортун сайзырадырынга деткимчени көргүзер, ону кылырда спорттуң онзагай талаларын, ооң социал болгаш өөредилге талазы-биле ужур-утказын, а ол ышкаш ооң субъектилериниң эки тура ажыл-чорудулгазынга үндезилээн, ооң структуразының онзагайын өөренип көөр;";

дараазында утканыг 5 пунктуну немээр:

"5) күш-культураны, спортту болгаш кадык-чаагай чуртталганы суртаалдаарын боттандырарынга киржир";

3) 5-ки чүүлдүң 1 кезээнге дараазында утканыг 61 пунктуну немээр:

"61) муниципалдыг тургузугларның тургусканы болгаш спортчу белеткел боттандырып турар организацияларның Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле дүүштүр спортчу белеткелдиң федералдыг стандарттарын сагып турарын хынаарын боттандырары;";

4) 51 чүүлдүң 1 кезээниң 2 пунктузунда "өөредилге-тренировкалыг" деп сөстерни "тренировкалыг" деп сөс-биле солуур;

5) 10-гу чүүлдүң 2 кезээниң 1 пунктузунга "өөредилге-тренировкалыг" деп сөстерни "тренировкалыг" деп сөс-биле солуур;

6) 12-ги чүүлде:

а) 2 кезээн дараазында утканыг 121 пунктуну немээр:

"121) спортчунуң спортчу белеткел эртип турган организацияларның дугайында болгаш ындыг белеткелдиң үргүлчүлелдиниң дугайында медээлер;";

б) дараазында утканыг 31 кезекти немээр:

"31. Кижиниң спортчу белеткелин боттандырып турар күш-культура болгаш спорт организациязынга хамаарылгазын, спортчу белеткелди эртери-биле, спортчу белеткел талазы-биле дуза чедирериниң күрүне (муниципалдыг) даалгазынга азы спортчу белеткел талазы-биле дуза чедирери-биле чарган керээге үндезилеп, ол кижини ындыг организацияже хүлээп алганының дугайында дужаалга үндезилеп тодарадыр.";

в) 4 кезекти дараазында эдилге-биле бижиир:

"4. Бир эвес спортчуну, спортчу белеткел эртип турар кижини өөредилге албан черинче хүлээп алган болгаш спортчу-биле бо чүүлдүң 3 кезээнде айыткан керээ чардынмаан болза, а спортчу белеткел эртип турар кижиге хамаарыштыр бо чүүлдүң 31 кезээнде айыткан дужаал үндүртүнмээн болза, спортчунуң, спортчу белеткел эртип турар кижиниң өөредилге албан черинге хамаарылгалыын, оларны өөредилге албан черинге хүлээп алганының дугайында дужаалга үндезилеп боттандырар.";

7) 13-кү чүүлдүң 1 кезээниң дөрттен ийи, дөрттен үш дугаар абзацтарын дараазында эдилге-биле бижиир:

"Спортчуну (спортчулар бөлүүн) белеткеп каан тренер (тренерлер бөлүү), чаңгыс удаа төлээр акша шаңналын, Олимпий (ооң иштинде Паралимпий болгаш Сурдлимпий) оюннарының программазынче кирип турар спорттуң хевирлеринге хамаарыштыр Россия чемпионаттарынга шаңналдыг черлер дээш чаңгыс удаа төлээр акша шаңналының хемчээлинден аңгыда, спортчуга төлээр ужурлуг чаңгыс удаа төлээр акша шаңналының 50 хуу хемчээлге алыр.

Олимпий (ооң иштинде Паралимпий болгаш Сурдлимпий) оюннарының программазынче кирип турар спорттуң хевирлеринге хамааржыр Россия чемпионадынга шаңналдыг черлер ээлээн спортчуларны (спортчулар бөлүүн) белеткээн тренерге (тренерлер бөлүүнге) чаңгыс удаа төлээр акша шаңналының хемчээли спортчуга төлээр ужурлуг чаңгыс удаа төлээр акша шаңналының 100 хуу хемчээлинге болур.";

8) 131 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиир:

"131 чүүл. Спортка ажыглаары хоруглуг допинг аймаан болгаш (азы) аргаларын ажыглаарынга удур хемчеглер

Спортчуларның, а ол ышкаш спортчуларга хамаарыштыр тренерлер, спортчу медицинага хамааржыр специалистер, күш-культура болгаш спорт адырында
специалистер допинг ажыглаары
талазы-биле дүрүмнерни хаж
спортчу маргылдаада киржип ту
амытаннарга хамаарыштыр
субстанцияларны болгаш (азы)
арганы ажыглаарын болдурбас. С
а ол ышкаш спортчу маргылдаа
турар дириг амытанга хама
хоруглуг субстанцияны болг
хоруглуг арганы ажыглаан бар
чүгле бүгү-делегейниң допинг
агентилелиниң аккредитация
лабораторияларга эрттирген ш
дерниң түңнелдери-биле бадыкта

9) 14-кү чүүлде:

а) 2 кезээнге дараазында у
пунктуну немээр:

"9) школачылар спортун болга
спортту сайзырадырынга болга
жыдарынга деткимчени көргүзери

б) дараазында утканыг 3 кезект

"3. өөренип турар улусту күш-
болгаш спортче хаара тудар, эге н
нииты, ортумак (долу) нииты өөред
ортумак профессионал болга
профессионал өөредилгениң өө
албан черлери школачылар спорту
студент спортту сайзырадыр бо
сураан алгыдар сорулга-биле
чыларның спортчу клубтарын
студентилерниң спортчу клу
юридиктиг эргелиг черлер эвес кыл
иштинде хөй-нииты каттыжыышк
хевирлиг кылдыр) тургузуп болур
спортчу клубтарның ажыл-чоруд
Россия Федерациязының бүрүн
федералдыг күүсекчи эрге-
органының доктааткаңы чуру
боттандырар болгаш чогуур өө
албан черлериниң уставтарынга кө
болур.";

10) 4 эгеде:

а) адын дараазында эдил
бижиир:

"4 эге. СПОРТЧУ БЕЛЕТКЕЛ";

б) 17-ги чүүлдү дараазында эди
бижиир:

"17 чүүл. Тыва Республикада
белеткелди боттандырып турар ор
циялар

1. Тыва Республикага спортчу
келди болза, ажыл-чорудулгазы
сорулгазы Тыва Республиканың
кээринге спортчу белеткелди боттан
болур, күш-культура болгаш
организациялары, ооң иштинде с
белеткел төптери, а ол ышкаш уруг
немелде өөредилге талазы-бил
культура болгаш спорт адырында
чорудулга боттандырып турар өөр
албан черлери, күш-культура болга
адырында ажыл-чорудулганы боттан
турар ортумак профессионал өөр
албан черлери боттандырып болур. С
белеткелдиң регионалдыг төптери
Республиканың Чазааның шиитпирл
үндезининге, спорттуң чогуур хеви
езугаар нииты российжи спорт феде
ларының санал-оналын өөренип
тургаш, тургузар.

2. Кижилерни спортчу белеткел ч
турар күш-культура болгаш спорт о
зацияларынче хүлээп алырының дүрүм
спортчу белеткел чорудуп турар
культура болгаш спорт организация
тургузукчузу, тургузукчулары Росси
дерациязының хоойлужудулгазы
дүүштүр тодарадыр болгаш ону ус
киир бижип каан болур.

3. Спортчу белеткелди Тыва Респуб
ның республика бюджединиң, Тыва Ре
ликаның муниципалдыг тургузугларын
чер бюджеттериниң акша-хөреңгиз
чорудуп турар күш-культура болгаш
организациялары спортчу белеткел
граммаларын, бир эвес спортчу бел
программаларында спортчу хемчегл
Россия Федерациязының кызыгаары
дашкаар эрттирери көрдүнген бо
Россия Федерациязындан дашкаар
черлерге боттандырар эргелиг болур.

2 чүүл

Бо хоойлу 2012 чылдың июль 1
эгелеп күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы - Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
2012 чылдың июль 9
№ 1494 ДХ-I

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың девискээринге регион деңнелдиг онза байдалдар чурумун күш чок болдурарының дугайында

2012 чылдың июль 18 № 411 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың девискээринге егион деңнелдиг онза байдалдар чурумун ииреринге үндезин болган байдалдарны йлатканы-биле, Тыва Республиканың азаанын **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың девискээринге егион деңнелдиг онза байдалдар чурумун 012 чылдың июль 18-тен эгелеп күш чок олдурар.

2. Күжүн чидирген деп санаары болза: Тыва Республиканың Чазааның 2012 ылдың июнь 6-да "Тыва Республиканың евискээринде регион деңнелдиг онза байдалдар чурумун кииреринин дугайында" № 290 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың июнь 7-де "Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың июнь 6-да № 290 доктаалынга өскерилгелерни кииреринин дугайында" № 291 доктаалын.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканың Чазааның күүсеттинген болгаш күжүн чидирген деп санаан доктаалдарының даңзызынче өскерилгелерни кииреринин дугайында

2012 чылдың февраль 15 № 79 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктааыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның күүсетнген болгаш күжүн чидирген деп санаан жүн чидирген доктаалдарының даңзынын 336 пунктузунда Тыва Республиканың азааның 2011 чылдың апрель 29-та дылааны "Тыва Республиканың Чазааның мдык доктаалдарын күжүн чидирген деп наарының дугайында" № 287 доктаалын жүн чидирген деп санаар.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2010 ылдың май 15-те "Тыва Республиканың республика бюджединче федералдыг бюджеттен көрдүнген субсидия акша-хөреңгизи-биле амыдыралдың берге байдалында таварышкан уругларның дыштанылгазын болгаш кадыкшылын быжыглаарын организастаарының дугайында" № 204 доктаалын 2011 чылдың апрель 29-тан катап ажыглалче киирер.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың май 17-де № 246 доктаалының капсырылгазынга өскерилгелерни кииреринин дугайында

2012 чылдың июнь 27 № 341 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **октаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2012 ылдың май 17-де "Тыва Республиканың рлавыр фондузундан саң-хөө акшареңгизин үндүрериниң дугайында" № 246 ктаалының капсырылгазынга дараазында керилгелерни киирер:

1) адында ", база ол ышкаш" деп сөсрниң соонга "профилактика хемчеглерин ганизастаарынга" деп сөстерни немээр;

2) "Материал-техниктиг дериг-херекселрниң ады" деп сөстерниң соонда "база офилактика хемчеглери" деп сөстерни мээр;

3) "Чаңгыс хемчээл дээш өртээ, рубль" деп графада "22380" деп саннарны "20380" деп саннар-биле, "8000" деп саннарны "5950" деп саннар-биле солуур;

4) "Ниити түңү, муң рубль" деп графада "783,3" деп саннарны "713,3" деп саннар-биле, "80,0" деп саннарны "59,5" деп саннар-биле солуур;

5) дараазында утказыг 7 пунктуну немээр: "

7. Бижимел дыңнадыгларны, плакаттарны белеткээри кезек 25 3610 90,5

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

ыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың май 16-да № 317 доктаалынга өскерилгелерни кииреринин дугайында

2012 чылдың апрель 25 № 194 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаары болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 лдың май 16-да "2011-2012 чылдарда Тыва спубликаның кадык камгалалын чаарры" программаның хемчеглерин боттанырының саң-хөө хандырылгазының гайында" №317 доктаалынга дараазында керилгелерни киирер:

1) "2011-2012 чылдарда Тыва Республиның кадык камгалалын чаартыры" ограмманың боттаныышкынының саң-хөө ндырылгазының дүрүмүнде:

3-кү пунктуда:

– бирги абзацта "база Тыва Республикан муниципалдыг тургузуглар бюджетринде" деп сөстерни ап каавтар;

7-ги пунктунуң үшкү абзазын ап каавтар;

25-ки пунктуда "база тус черниң бюджет акша-хөреңгизи" деп сөстерни ап каавтар;

2) "2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың кадык камгалалын чаартыры" программаның хемчеглерин база ооң саң-хөө хандырылгазын боттандырар талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның база муниципалдыг тургузуглар чагыргаларының аразында кады ажылдажылга дугайында чаңгыс аай дугуржулганың 5.1, 5.8, 5.9 пунктуларын ап каавтар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Нефть болгаш нефть продуктуларын төгерин болдурбас талазы-биле хемчеглер планын ажылдап кылырынга негелделер күүселдезиниң дүрүмүнге өскерилгелерни кииреринин дугайында

2012 чылдың июль 5 № 378 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаары болза:**

Тыва Республиканың Чазааның 2007 лдың октябрь 3-те "Тыва Республиканың висскээринге нефть продуктуларын герин болдурбас талазы-биле планнарны ылдап кылырынга негелделерни база фть болгаш нефть продуктуларын төгерин лдурбас талазы-биле хемчеглер планын ылдап кылырынга негелделер күүселдениң дүрүмүн бадылаарының дугайында" 921 доктаалы-биле бадылааны нефть лгаш нефть продуктуларын төгерин болдурбас талазы-биле хемчеглер планын ажылдап кылырынга негелделер күүселдезиниң чурумунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) II кезектиң 3, 4 пунктуларын ап каавтар;

2) III кезектиң 2-ги пунктузунга "девискээр деңнелинге – алды ай" деп сөстерни "девискээр деңнелинге – он ийи ай" деп сөстер-биле солуур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязында

2012 чылдың октябрь 14-те Тыва Республиканың Дээди Хуралының бирги чыыжының депутаттарының немелде соңгулдаларынга соңгулда мурнунуң агитациязын чорудары-биле парлалга шөлүн бээр хүлээлгелиг, Тыва Республиканың девискээринде бүрүткеттинген күрүне болгаш муниципалдыг доктаамал үнер парлалга үндүрүлгелериниң ДАҢЗЫЗЫ

(даңзыны Харылзаа, информация технологияларының болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле Федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели киирген)

1. "Тувинская правда" солун. Редакцияның адрези: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың, 100. Солуннуң тургузукчузу: ТР-ниң Юстиция херектериниң талазы-биле яамызы. Үнер хүннери: неделяда 3 катап.

2. "Шын" солун. Редакцияның адрези: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың, 100. Солуннуң тургузукчузу: ТР-ниң Юстиция херектериниң талазы-биле яамызы. Үнер хүннери: неделяда 3 катап.

3. "Кызыл неделя" солун. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың 32. Солуннуң тургузукчузу: Кызыл хоорайның мэриязы. Үнер хүннери: неделя санында.

4. "Эне сөзү» солун. Редакцияның адрези: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың, 100. Солуннуң тургузукчузу: Тыва Республиканың Чазаа, "Эне сөзү" солуннуң редакциязы" күрүне албан чери. Үнер хүннери: неделя санында.

5. "Тыва Республиканың нормативтиг актылары". "Тувинская правда" солуннуң капсырылгазы. Редакцияның адрези: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың, 100. Солуннуң тургузукчузу: "Тувинская правда" солуннуң редакциязы" күрүне албан чери. Үнер үези: айда 4 катап.

6. "Слово плюс" солун. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың, 4. Солуннуң тургузукчузу: Тыва Республиканың Чазааның чанында Гуманитарлыг шинчилелдер институду. Үнер үези: неделя санында.

7. "Эртем сөзү" солун. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың, 4. Солуннуң тургузукчузу: Тыва Республиканың Чазааның чанында Гуманитарлыг шинчилелдер институду. Үнер үези: неделя санында.

8. "Сылдысчыгаш" солун. Редакцияның адрези: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100. Солуннуң тургузукчузу: ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы. Үнер хүннери: неделя санында.

9. "Тыва Республика" солун. Редакцияның адрези: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100. Солуннуң тургузукчузу: ТР-ниң Юстиция херектериниң талазы-биле яамызы. Үнер хүннери: неделя санында.

10. "Тываның аныяктары" солун. Редакцияның адрези: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100. Солуннуң тургузукчузу: ТР-ниң Юстиция херектериниң талазы-биле яамызы. Үнер хүннери: неделя санында.

11. "Улуг-Хем" журнал. Редакцияның адрези: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың 57. Тургузукчузу: Тыва Республиканың Культура яамызы. Үнер үези: кварталда 1-2 катап.

12. "Башкы" журнал. Редакцияның адрези: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100. Тургузукчузу: ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы. Үнер үези: чылда дөрт катап.

13. "Вестник Тувинского государственного университета" журнал. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 36. Солуннуң тургузукчузу: Тываның күрүне университеди. Үнер үези: чылда 4 катап.

14. "Вести Кызылского кожууна" солун. Редакцияның адрези: 667901. Кызыл району, Каа-Хем суур, Таежная кудумчузу, бажың, 20. Солуннуң тургузукчузу: "Кызыл кожуун" муниципалдыг районнуң чагыргазы. Үнер хүнү: неделя санында.

15. "Байлак Тожу" солун. Редакцияның адрези: 668530, Тоора-Хем суур, Октябрьская кудумчузу, бажың, 20. Солуннуң тургузукчузу: "Тожу кожуун" муниципалдыг районнуң чагыргазы. Үнер үези: бир айда 2 катап.

16. "Таңды-Уула" солун. Редакцияның адрези: 668310, Таңды район, Бай-Хаак суур, Оюн Данчай кудумчузу, бажың, 45. Тургузукчулары: Таңды районнуң чагыргазы, Тыва Республиканың Культура болгаш информастыг политика яамызы.Үнер үези: неделя санында.

17. "Өвүр черде" солун. Редакцияның адрези: 668130, Тыва Республика, Өвүр кожуун, Хандагайты суур, Ленин кудумчузу, бажың, 2. Солуннуң тургузукчулары: Өвүр кожууннуң Төлээлекчилер хуралы, кожуун чагыргазы. Үнер үези: айда 1 катап.

18. "Мөңгүн-Тайга" солун. Редакцияның адрези: 668020, Тыва Республика, Мөңгүн-Тайга кожуун, Мугур-Аксы суур, Саны-Шири кудумчузу, бажың, 42. Солуннуң тургузукчузу: Мөңгүн-Тайга кожууннуң чагыргазы. Үнер үези: айда ийи катап.

19. "Сүт-Хөл" солун. Редакцияның адрези: 668150, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы суур, Бүрбү кудумчузу, бажың, 14. Солуннуң тургузукчузу: Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазы. Үнер үези: айда 1 катап.

20. "Улуг-Хем" солун. Редакцияның адрези: 668210, Тыва Республика, Шагаан-Арыг хоорай, Совет Тываның 30 чылы аттыг кудумчу. Солуннуң тургузукчузу: ТР-ниң Улуг-Хем кожууннуң чагыргазы. Үнер үези: неделя санында.

21. "Чаа орук" солун. Редакцияның адрези: 668110, Чадаана хоорай, Ленин кудумчузу, 50. Солуннуң тургузукчузу: Чөөн-Хемчик кожууннуң чагыргазы. Үнер үези: неделя санында.

2012 чылдың октябрь 14-те Тыва Республиканың Дээди Хуралының бирги чыыжының депутаттарының немелде соңгулдаларынга соңгулда мурнунуң агитациязын чорудары-биле эфир үезин бээр хүлээлгелиг телерадиодамчыдылганың регионда күрүне организацияларының ДАҢЗЫЗЫ

(даңзыны Харылзаа, информация технологияларының болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле Федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели киирген)

	Телерадио-дамчыдылга организациязының азы телерадио организациязының тус-тус салбырларының ады	Массалыг информация чепсээниң ады	Организацияның турар чериниң адрези	Организацияның тургузукчузу
1.	ВГТРК ФГУП-туң филиалы	"Россия" телеканалы телерадиопрограмма (Россия-1)"	667003, Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, бажың, 31	Россия Федерациязының Чазаа
2.	Күрүнениң телевидениениң болгаш радиодамчыдылгазының "Тыва" компаниязы	"Радио России" радиопрограмма		

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫЫШКЫННАРЫ

Дээди профессионал өөредилгениң албан черлерин тергиин эки доосканболгаш Тыва Республикага чуртталга шөлүн садып алырынга ипотека кредидиниң (чээлизиниң) баштайгы дадывырынга субсидия алырын кордап турар кижилерни шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының дугайында

2012 чылдың июнь 26 №182-р Кызыл хоорай

2012 чылдың март 20-де Тыва Республиканың Чазааның №109 доктаалы-биле бадылааны дээди профессионал өөредилгениң албан черлерин тергиин эки дооскан болгаш Тыва Республикага чуртталга шөлүн садып алырынга ипотека кредидиниң (чээлизиниң) баштайгы дадывырынга субсидия тыпсырының чурумунуң 2.8 пунктузунга дүүштүр:

1. Дээди профессионал өөредилгениң албан черлерин тергиин эки дооскан болгаш Тыва Республикага чуртталга шөлүн садып алырынга ипотека кредидиниң (чээлизиниң) баштайгы дадывырынга субсидия алырын кордап турар кижилерни шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязын тургузар.

2. Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының составын болгаш ооң дугайында дүрүмнү бадылаар.

3. 2011 чылдың декабрь 8-те Тыва Республиканың Чазааның "Дээди профессионал өөредилгениң күрүне албан черлерин тергиин эки дооскан болгаш Тыва Республикага чуртталга шөлүн садарынга азы тударынга ипотека кредиттериниң (чээлилериниң) талазы-биле чарыгдалдарының кезиинге компенсация бээринге субсидиялар тыпсырынга кордап турар кижилерни шилииринин талазы-биле комиссияның дугайында" №360 айтыышкынын күжүн чидирген деп санаар.

4. Бо айтыышкынны "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Баштыңы-Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың июнь 26-да №182-р айтыышкыны-биле бадылаан

Дээди профессионал өөредилгениң албан черлерин тергиин эки дооскан болгаш Тыва Республикага чуртталга шөлүн садып алырынга ипотека кредидиниң (чээлизиниң) баштайгы дадывырынга субсидия алырын кордап турар кижилерни шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының СОСТАВЫ

А.П. Дамба-Хуурак – Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы-Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде сайыды, даргазы;

У.С. Ондар – Тыва Республиканың аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле сайыды, дарганың оралакчызы;

А.Л. Чульдум – Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамының кол специализи, секретары;

Б.А. Биче-оол – Тыва Республиканың юстиция херектериниң талазы-биле сайыдының оралакчызы;

Е.Я. Годяева – Тыва Республиканың тудуг болгаш коммунал ажыл-агыйны чаартырының сайыдының оралакчызы;

О.В. Доржу – Тыва Республиканың саң-хөө сайыдының оралакчызы;

О.В. Любимова – Тыва Республиканың аныяктар болгаш спорт херектериниң сайыдының оралакчызы;

В.О. Ооржак – Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем сайыдының бирги оралакчызы;

К.Д. Тас-оол – Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызы.

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың июнь 26-да №182-р айтыышкыны-биле бадылаан

Дээди профессионал өөредилгениң албан черлерин тергиин эки дооскан болгаш Тыва Республикага чуртталга шөлүн садып алырынга ипотека кредидиниң (чээлизиниң) баштайгы дадывырынга субсидия алырын кордап турар кижилерни шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының дугайында ДҮРҮМ

1. Дээди профессионал өөредилгениң албан черлерин тергиин эки дооскан болгаш Тыва Республикага чуртталга шөлүн садып алырынга ипотека кредидиниң (чээлизиниң) баштайгы дадывырынга субсидия алырын кордап турар кижилерни шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязы (моон соңгаар – Комиссия дээр) Тыва Республикага чуртталга шөлүн садып алырынга ипотека кредидиниң (чээлизиниң) талазы-биле чарыгдалдарның кезиин дуглаары-биле Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизинден субсидия (моон соңгаар – субсидиялар дээр) алыкчылары – аныяк специалистерниң даңзызын тургузар кылдыр тургускан коллегиалдыг орган болур.

2. Бодунуң ажыл-чорудулгазынга комиссия Россия Федерациязының Конституциязын, Россия Федерациязының хоойлужудулгазын, Тыва Республиканың Конституциязын, Тыва Республиканың хоойлужудулгазын, ооң иштинде 2012 чылдың март 20-де Тыва Республиканың Чазааның "Дээди профессионал өөредилгениң күрүне албан черлерин тергиин эки дооскан кижилерге Тыва Республикага чуртталга шөлүн садып алырынга ипотека кредидиниң (чээлизиниң) баштайгы дадывырынга субсидия тыпсырының чурумун бадылаарының дугайында" №109 доктаалын (моон соңгаар-чурум дээр) болгаш бо дүрүмнү удуртулга болдурар.

3. Комиссияның бүрүн эргелери болза:

– субсидия алырынга кордакчыларның документилерин чугаалажып көөрү болгаш оларның долузун болгаш бо дүрүмде айыттынган негелделерге болгаш чүүлдерге дүгжүп турарын хынаары;

– аныяк специалистерниң – Тыва Республикага чуртталга шөлүн садып алырынга ипотека кредидиниң (чээлизиниң) талазы-биле чарыгдалдарының кезиинге компенсацияны Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизинден субсидиялар алыкчыларының даңзызын тургузары.

4. Бердинген бүрүн эргелерни боттандырары-биле комиссия субсидия алырыбиле кордакчыларның киирген документилеринде кирген медээлерни тодарадырыбиле күрүне эрге-чагырга органнарындан, тус чер бот-башкарылга органнарындан, албан-дужаалдыг кижилерден, организациялардан эргежок чугула медээлерни доктааттынган чурум езугаар негээр болгаш алыр эргелиг.

5. Комиссияның составының чартыындан эвээш эвези киржип турар болза, комиссияның хуралын бүрүн эргелиг деп санаар. Комиссия кежигүннери хуралга орнунга өске кижилер чорутпайн, боттары киржир.

6. Комиссияның даргазы азы ооң даалгазын езугаар дарганың оралакчызы:

– комиссия хуралын эрттирер ай-хүннү, шагын болгаш черин тодарадыр;

– комиссияның ажылын удуртур, хуралды эрттирер, комиссияның шиитпириниң күүселдезинге контрольду организастаар.

7. Харыысалгалыг секретарь:

– комиссия хуралын эрттирер хүнге чедир беш ажыл хүнүнден орайтатпайн комиссияның хуралының, а ол ышкаш ооң болур ай-хүнүнүң болгаш черин дугайында комиссия кежигүннеринге дыңнадыр;

– комиссия хуралының протоколун долдурар;

– комиссияның шиитпирин Тыва Республиканың Чазаанче болгаш Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамыже чорудар.

8. Комиссияның хуралын субсидиялар берген чылдың соонда үнген чылдың октябрь 15-тен орайтатпайн эрттирер.

Билдирииишкин ээлериниң киирген документилерин Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамызы комиссияже документилерни хүлээп алырының доозулган хүнүнүң соонда беш ажыл хүнүнүң дургузунда чорудар.

9. Комиссия шиитпирни киирген документилерниң бо чурумда доктаадып тургускан негелделеринге болгаш чүүлдеринге дүгжүп турарының талазы-биле хыналданың түңнелин барымдаалап хүлээп

Комиссияның шиитпирин ху
токолунга киирер, аңаа хурал
болгаш хуралга киришкен ком
гүннери ат салыр.

10. Киирген документилерде
айыттынган негелделерге болга
дүүшпес чүүлдер барының
шиитпирни комиссия хуралд
соонда ийи ажыл хүнүнүң дург
Республиканың Аныяктар хе
болгаш спорт талазы-биле ямы

11. Субсидия алыр аныяк
терниң даңзызын Комиссия а
рыышкынның хемчээлин бар
протокол шиитпирин хүлээп алга
ажыл хүнүнүң дургузунда бадыл
Тыва Республиканың Чазаанче к

12. Комиссияның ажыл-чору
организас-техниктиг хандырылг
Республиканың Аныяктар хер
болгаш спорт талазы-биле ямы
дырар.

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиириниң айтырыгл талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар аразының кон комиссиязының хуралының 2012 чылдың июнь 7-де №1 проток бадылаарының дугайында

2012 чылдың июнь 26 №183-р Кызыл хоорай

Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң ээлериниң дериг-херекселдер лизингизиниң керээлерин чарып турар үеде баштайгы дадывырны (авансыны) төлээринге субсидиялар тыпсырының чурумунуң дугайында 2011 чылдың июнь 3-те Тыва Республиканың Чазааның №370 доктаалы-биле бадылааны дүрүмнүң 20 пунктузунга, электри четкилериниң энергия хүлээп алыр тургузугларынче коштурулганың керээлериниң талазы-биле чарыгдалдарының кезиинге субсидия алырын кордап турар биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң ээлериниң конкурс шилилгезиниң дугайы
чылдың июль 31-де Тыва Респу
Чазааның № 327 доктаалы-биле б
дүрүмнүң 6.7 пунктузунга дүүшт

1. Биче болгаш ортумак сай
чорукту деткиириниң айтырыглары
зы-биле Тыва Республиканың Вед
аразының конкурс комиссиязы
лының 2012 чылдың июнь 7-де
токолун бадылаар.

2. Бо айтыышкынны "Тувинска
болгаш "Шын" солуннарга парла

Тыва Республиканың Ба
Чазааның Даргазы Ш. КАРА-О

Тыва Республиканың Ведомстволар аразының конкурс комиссияз биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиириниң айтырыгла талазы-биле 2012 чылдың июнь 7-де хуралының № 2 протокол бадылаарының дугайында

2012 чылдың июль 4 №189-р Кызыл хоорай

Бодунуң бизнезин тургузуп алырынга биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң эгелеп чоруур ээлеринге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында 2009 чылдың февраль 28-те Тыва Республиканың Чазааның № 58 доктаалы-биле бадылаттынган дүрүмнүң 17 пунктузунга дүүштүр:

1. Тыва Республиканың Ведомстволар аразының конкурс комиссиязын
болгаш ортумак сайгарлыкчы
деткиириниң айтырыгларының тал
2012 чылдың июнь 7-де хуралын
протоколун бадылаар.

2. Бо айтыышкынны "Тувинская
болгаш "Шын" солуннарга парлаа

Тыва Республиканың Чазаан
газының бирги оралакчызы М. К

Инновациялыг программаларның болгаш төлевилелдерниң экспертизазының болгаш шилилгезиниң талазы-биле комиссиян хуралының протоколун бадылаарының дугайында

2012 чылдың июль 4 №190-р Кызыл хоорай

Тыва Республиканың эгелеп чоруур биче инновация компанияларынга грантылар тыпсырының дугайында дүрүмнүң 4.6 пунктузунга болгаш Тыва Республикада ажылдап турар биче инновация компанияларынга субсидиялар тыпсырының дугайында 2010 чылдың август 13-те Тыва Республиканың Чазааның № 349 доктаалы-биле бадылааны дүрүмүнге дүүштүр:

1. Эгелеп чоруур биче инновация компанияларынга грантыларны болгаш 2011 чылда ажылдап турган биче инновация компанияларынга субсидияларны тыпсы
талазы-биле конкурстар эрттир
түңнелдери-биле инновация пр
маларының болгаш төлевилелд
экспертизазының болгаш шилил
талазы-биле комиссияның 2012 чылд
7-де хуралының протоколун бадыл

2. Бо айтыышкынны "Тувинская
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааны
газының бирги оралакчызы М. К

Тыва Республикада регион деңнелдиг объектилеринге күрүнениң эко экспертизазын эрттиреринге саң-хөө акша-хөреңгизин ажыглаарын чурумунуң 3 пунктузунга өскерилгелер киирериниң дугайында

Тыва Республиканың Чазааның ДОКТААЛЫ

2012 чылдың июнь 8 № 307 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июль 28-те № 476 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республикада регион деңнелдиг объектилеринге күрүнениң экология экспертизазын эрттиреринге саң-хөө акша-хөреңгизин ажыглаарының чурумунуң 3 пунктузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

бешки абзацта ", техниктиг болга
даа дериг-херекселдерни садып а
дээн сөстерни ап кааптар;

алды болгаш чеди абзацтар
кааптар.

2. Бо доктаалды "Тувинская п
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Башт
Чазааның Даргазы Ш. КАРА -

Ниитилел болгаш өг-бүле

БАЙ-ШЫЫРАК ЧУРТТАЛГА— АЖЫЛ-ИШТЕ

Бо онзагай өг-бүлениң кежигүннери Чеди-Хаан сылдыста дег, ай-хүн херелдиг, өөрүшкү-маңнайлыг чеди даңгыналар, а оларның камгалакчызы, даянгыыжы, чөленгиижи, идегели, бүзүрели, чоргааралы, ынакшылы чаңгыс эр — Родион Дордум-оолович Бодаган ол.

Өгнүң эр ээзи 1992 чылда Буряянын көдээ ажыл-агый инсти дун кызыл диплом-биле дооскан, эди эртемниг зоотехник, а өөнүң шти Айлаң Ооржаковна база-ла институтту дооскан, дээди темниг мал эмчизи. Институттуң й-ниитичилери, спортчулары олур Родион шыдыраа, хостуг реш, бокс, а Айлаң волейбол, ннис маргылдааларга киржип, т-боттарын эки билчип, таныышкаш, күрүне иштинде күрүнеиреш – өг-бүлени тудуп, бадыжып алганнар. Өг-бүлениң өрүшкүзү, чырыткызы, дун уруу еңне 1993 төрүттүнген.

Родион Дордум-оолович күшкылчы намдарын Каа-Хем коуннуң Көк-Хаакка зоотехниктеп елээш, Кундустуг, Бүрен-Байак суурларга совхоз директорлаан, амгы үеде Тере-Хөл, Каам кожууннар талазы-биле ОБЯң өрт-хайгаарал инспекция лбырының даргазында ажылдап руур. Айлаң Ооржаковна өөнүң зиниң аайы-биле ол-ла суурларга л эмчилеп, Бүрен-Бай-Хаак ургаясли-сад-даа эргелекчиэн. Ооң ийи дугаар мергежили кономист-бухгалтер болгаш, игы үеде Каа-Хем кожууннуң редилге килдизиниң бухгалтери. өг-бүлениң онзагай шынары: азында эп-найыралдыы, ажылчизи, төрелзирек, сагыш чованры, үезин шын ажыглап билири. дион Дордум-оолович биле лаң Ооржаковна – аймак-төрел, г-бичии кижилерин мөөңней ара тудуп, тургустунуп келген тырыгларны шиитпирлежип, арга-сүмезин кадып, аныяктарынга ак орукту айтып берип, чоннуң чоон оруунче углап-баштап чоруур онзагай кижилер.

Чуртталга нарын. Родион Дордум-ооловичиниң ийи кыс дуңмазы озал-ондактан чок болу бээрге, улуунуң оглу, бичиизиниң кызы өскүс артып калган. Айлаң Ооржаковна, Родион Дордум-оолович дораан-на, тыва чоннуң чаагай чаңчылы езугаар өскүс арткан уругларны өг-бүлезинче ап алганнар. Өстүрүп кааны Чиңгис ам улуг эр, шериг херээн эрттиргеш, тускай өг-бүлелиг амыдырап-чурттап чоруур, а Феруза 2000 чылдан бээр даайы-күүйүнүң азыралында хевээр. Айыыл-халап чааскаан келбес дээри ышкаш, Айлаң Ооржаковнаның даай-авазының уруу Айыраана база авазын чидирген. Айыраана база-ла угбазы, честезиниң хайгааралынга келген.

Айлаң биле Родион Бодаганнар боттары 4 кыстыг, хеймери 2012 чылдың майда төрүттүнген. Ынча хөй ажы-төлдү азырап өстүрүп, кижизидип, бут кырынга тургузары дыка берге, улуг харыысалга. Өскүс уругларны боттарынга чаңчыктырып, азырап-өстүрүп, кижизидип, бут кырынга тургузуп, шын орукче углап-баштаары ийи дакпыр харыысалга. Айлаң биле Родион олар ол харыысалганы кончуг эки билирлер – азырап алганы-даа, боттарының-даа уругларын ылгавастар, негелде шуптузунга дөмей.

Оларның азыраанны улуг уруу Феруза Сарыг-Септиң ийи дугаар школазын 1999 чылда мөңгүн медаль-биле дооскаш, Санкт-Петербургтуң Поляр академиязынче кирип алган. Ол ам дөрткү курсче шилчээн. Ийиги уруу Айыраана – ада-иезиниң оруун баскан, Бурятияның көдээ ажыл-агый академиязының үшкү курузунуң студентизи. Боттарының дун кызы Шеңне Томск хоорайның күрүне университединиң ийиги курузунга баар. Менди тоску классче чүгле "5" демдектерлиг шилчээн. Хеймер кызы Айгуль көвей кыстарының «ойнаар-кызы», өпейлеткен кавайында, чазын үнген чечек ышкаш, шактан шакче, хүнден хүнче омак-сергек өзүп чыдар.

Бо өг-бүлениң иштин-даштын ажылы-ла хөй. Олар картошканы он чүсчүк ажыг черде тараан, а огурец, помидор, морковь, согуна дээш, өске-даа ногаа аймаан ажаап, өстүрери кыстарының чайгы ажылдары ол.

Родион Дордум-оолович, Айлаң Ооржаковна төрел-дөргүлүбиле каттыжып алгаш хой, өшкү, инек малды өстүрүп турарлар. Ынчангаш олар эът, сүт, саржаг, сметана дээш садыгларже халчып турбас. Родион тайга-таңды кезип, агаарлап, аңнап-меңнеп, тооруктап, каттаарынга ынак, а өөнүң ишти Айлаң – уран-шевер: иштенирдаараныр, аргыттынар. Кыстары тодуг-догаа, бай-шыырак чуртталганың эге дөзү – ажыл-иште деп чүвени ханы угаап, ада-иезинден чараш үлегерни ап чорууру онза.

Бодаганнарның өг-бүлези ажылче шымны берген, хостуг үези чок-даа болза, ажы-төлүнүң, ал-боттарының кадыын быжыглап, чылдың-на Тываның ол-бо булуңнарында ыдыктыг черлеринге, аржааннарынга дыштанып, тайгасынның чаагай чыдын тынып, сагыш-сеткилин оожуктуруп, магабодун серге́дип ап чорууру чаңчылчаан.

– 1978-80 чылдарда Каа-Хем кожууннуң районозунга, өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларның инспектору, ооң соонда коррекциялыг школага инспекторлап, директорлап, өөредилге эргелекчилеп ажылдадым. Ынчангаш өскүс уругларның психологиязы, аажы-чаңы кайы хире берге болурун билир мен. Олар кончуг хомудаачал, эскериичел, алыс черле боттуң төлү ышкаш эвес болур. Азыракчы (опекун) кижиниң харыысалгазы дыка улуг, ажылы нарын, берге. Боттуң төлүн ол-бо хөделиишкиннери дээш кончуп, харындаа кортпактап, бичии часкай кааптып-даа болур, а азыраан уруун, чеже-даа төрелиниң уруу, дунмаң, чуржуң болза, ынчаар эргең чок, шыдавас сен. Чаш төлдүң балыг черинге дээптер. Ынчангаш азыракчыларны эң-не буянныг үүлени кылып чоруур улус ол деп санаар мен. Оларның ажыл-ижи күрүнеден эң-не бедик үнелелди, деткимчени алган турар ужурлуг. Чазак, Аныяктар чазаа, Өөредилге, Социал камгалал, Кадык камгалал яамылары азыракчыларга хамаарыштыр моральдыг болгаш материалдыг дуза чедирериниң программазын тургузуп, оларның хей-аъдын көдүрүп, кадыкшылын быжыглап, дыштанылга бажыңнарынче, курорттарже путевкаларбиле шаңнап, "Эки азыракчы" деп атты тыпсыры күзенчиг деп саналдыг мен.

Боттарының амыдыралга ынак, чараш үлегери-биле онзаланып чоруур Родион Дордум-оолович, Айлаң Ооржаковна ышкаш азыракчы өг-бүлелерниң арга-дуржулгазын өөренип, солчуру-биле республикада ындыг өг-бүлелерниң ортузунга слеттаң эрттирзе кандыгыл деп саналды киирип тур мен. Ынчангаш Бодаганнарның өг-бүлезинге улуг чедиишкиннерни, оларның хөй санныг ажы-төлү күдүк базып, ада-иезинге йөрээл сөстерни алгап чорзун деп күзеп каайн.

Анна МӨҢГЕ,
РФ-тиң улус чырыдыышкынының тергиини, хоочун башкы.
Кызыл хоорай.

Бодаганнарның демниг, найыралдыг өг-бүлези.

Кызылдың дүрген дуза чедирер станциязында

ЭМЧИЛЕРГЕ ДАРЫЙ ДЫҢНАДЫР

Республикада ниитизи-биле изиг хүннер болуп турары чоннуң дүвүрелин болдуруп турар. Ылаңгыя, Кызыл хоорайда кежээки үеде безин дунааргай, асфальт оруктар изиг хүнге чайгаар-ла эрип чыдарын кижи бо-ла эскерер. Улуг назылыг улус: "Мынчаар кааңнаар болза, ногаа-дүжүт, сиген-ширбиил-даа ажаап алдынар чүве бе!"– деп, дүвүрел-биле чугааланып олурганын каш-даа дыңнадым.

Шынап-ла, температураның үнүң-не көдүрлүп турары, чуртчы чоннуң кадыынга база саллыг болуп турары билдингир. ыдыралдың аайы-биле кудума бараан-сараан саткан кижи боттарының шыдамык, кызыккай чоруу-биле изиг хүн анга үр туруп турарындан хаының базыышкынны көдүрлүп, ыш аарыглары кедереп турар болур.

Черле ынчаш, ниити байдалды пип алыры-биле Кызылдың ген дуза чедирер станциязынга е бердим. Ук албан чериниң г эмчизи Шолбан Алдын-оолч Сарыгларның чугаалап турабиле алырга, сөөлгү үеде дүрдуза дилээн келдириишкиннер үдеп турар. Оларның хөй кезии й-улай болуп турар изиг хүннербиле холбаалыг дээрзи чугаажок. Кежээ-дүне безин шыдажыр арга чок, ышкам изиг агаар думчукка келир болгай. Улуг назылыг азы кадыы кошкак кижилер дораан-на тыныштап, ханының базыышкынны көдүрлү бээр.

Ооң мурнунда чаңгыс хүннүң келдириишкиннери 97 турган болза, амгы үеде 170 апарып, барык ийи катап көвүдээн. Чижээлээрге, 111 муң урттакчы чонга хамаарыштыр 11 бригада ажылдаар ужурлуг, ынчалза-даа бо хүнде станцияда чүгле 8 бригада чоннуң келдириишкиннеринче барып, четтигип ажылдап турар. Ынчангаш чамдыкта эмчи дузазының шала озалдай бээр чылдагааны база ында. Ниитизи-биле албан черинде 8 ажылчын, 1 реанимация, база дүрген терапияның

5 бригадазы бар. Эмчи ажылдакчыларынга хамаарыштыр фельдшер эмчилер четчир, а тускай дээди эртемниг эмчилер амдаа хереглеттинип турар.

Дүрген дуза чедирер станцияның бригадалары кандыг-даа келдириишкиннерже дарый барып, кожууннардан келген документ чок-даа кижилерге дүрген дузаны чедирип турар. Ол ышкаш Дус-Хөл, Хадың хөлдериниң девискээрин Таңды кожууннуң дүрген дуза чедирер станциязы харыылаар турзажок, ынаар чалалгаларже бо станцияның бригадазы база үнүп турар. Кызыл биле Дус-Хөл аразы 120 км болгай, ынаар барып, аарыг кижини көрүп, дедир кээп турда, үш шак ажа бээр. Ындында-ла саны эвээш эмчи бригадалары аңаа база четтигип, ажылдааш кээр. Ажыы-биле чугаалаарга, эмчи бригадалары боттарының ажылын көрдүнген нормадан ажыр күүседип турар. Амгы үеде Дус-Хөлде эмчи пунктузун ажыдыпканы-биле ынаар келдириишкиннер эвээжээр ужурлуг.

Станцияның машина-техниказынга хамаарыштыр алырга, 2006 чылда келген ГАЗель машиналар ажылдап турар. Чурум-биле алыр болза, дүрген дуза чедирер станцияның машиналарын 5 чыл болгаш чаарткан турар ужурлуг. Акшаландырыышкын айтырыының нарын болуп турары-биле эрги машиналарны септеп-селип ажылдадып турарын Шолбан Алдын-оолович чугаалады.

Июль 23-тен 29-туң хүнүнге чедир (чаңгыс неделяның дургузунда) Кызылдың дүрген дуза чедирер станциязындан ниитизи-биле 1215 кижи дуза дилээн. Олардан 218 кижини хоорай поликлиникаларында ажыткан дуза чедирер кабинеттерже чоруткан. Келдириишкиннер ниитизи-биле 997, оларның аразындан 69 келдириишкин меге болган. Хенертен аарый бергеннерниң саны 691, тыныш органнарындан аараан кижи 161, ОРВИ-ден 143, артериалдыг гипертониядан 42, озалондак болган таварылгалар 118, орук озал-ондаа 17, 256 кижини эмчиде чыттырган, амы-тынындан чарылган кижилер чок болган. Чаңгыс неделяның дургузунда санкөргүзүглер-биле таныжарга, байдал мындыг-дыр.

Шолбан Алдын-оолович-биле байырлашкаш, албан чериниң үнер эжиинче углай кылаштаптым. Ол өйде улгады берген даянгыыштыг угбай кирип келди. Ол тыныштавышаан, дуза чедирери-биле дораан-на уткуй маңнажып келген эмчи сестраларынга чадаарда мынча деп чугаалай-дыр: "Бөгүн база аттыг изиг хүн-дүр, уругларым, чүрээм дыкпыжап, бажым шыдажыр арга чок аарып тур. Ханым базыышкыны улгадып турар хире боорга, дүрген-не таксиге олурупкаш, чедип келгеним бо". Эмчи сестралары ол угбайны бир өрээлче киире бердилер. Хирези эмчи шинчип, көрүп эгелээн хире.

Изиг хүнде суг-биле доктаамал сериттенип, бичии уругларны үр даштыгаа тургуспазын эмчилер сүмелеп турар.

Алдынай БАДЫ-ХОО,
Чиңгис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу.

Спорт • Спорт • Спорт

ОЛИМПИЙ ОЮННАРЫ УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

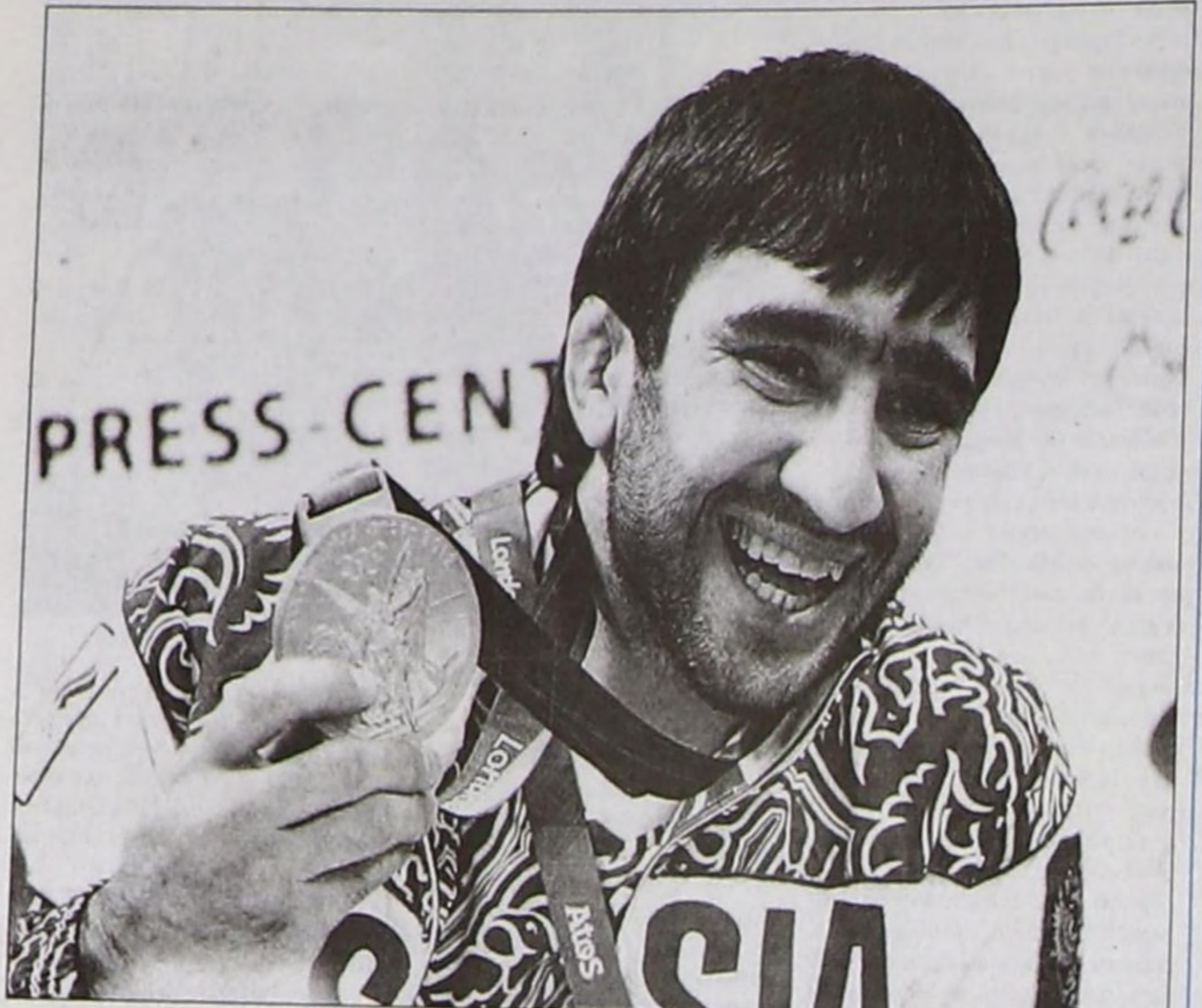

Олимпиаданың дээди шаңналы – алдын медаль Мансур Исаевте.

Делегейде спортчу улуг байырлал – XXX Олимпий оюннары Лондонда уламчылап турар. Ол июль 27-де ажыттынган болгаш август 12-ге чедир уламчылаар. Ында 205 чурттан 12,5 муң спортчу киржип турар.

Олимпий оюннарының кайгамчык чараш, ооң киржикчилериниң болгаш аалчыларының онзагай сонуургалын болдурган байырлыг ажыдыышкынының соон дарый, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаалар эгелээн. Баштайгы чедиишкиннер, өөрүшкү, байыр чедириишкиннери, а күзээнинге четпейн барганнарның муңгаралы, карак чажы... ол дээрге спортчу оюннарда көрдүнген байдалдардыр. Олимпий оюннарының хөй муң-муң санныг аарыкчылары боттарының чурттарының спортчуларын деткип, "аарып", маргылдааларны көрүп, хайгаарап, оларның чедиишкиннеринге аажок өөрүп, чүгле экини күзеп турар. Бүгү делегейниң чону дег Тываның чурттакчылары, ылаңгыя спортка ынак, аңаа бердингеннер Олимпиаданы дүн-хүн чокка, доктаамал көрүп, Россияның командазының оюннарын кончуг кичээнгейлиг хайгаарап турарлар. Олар база бодунуң ээлчээнде база спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринге кончуг чараш, шыырак оюннарын көргүзүп турарлар. Оларның чаалап ап турар медальдары өөртүп турар. Оюннар кидин түлүк чоруп турар болганда, ооң доостурунга чедир шаңналдар ам-даа хөй болуру чугаажок.

Август 1-ниң эртенги шактарында медээлерден алырга, Олимпий оюннарының бирги черинде чаалап алган медальдарының аайы-биле Кыдат чоруп турар, алдын медалы 13. Ооң соонда 9 алдын медальдыг АКШ чоруп турар. Ол чурттарның соонда – Франция... Россия ам дээрезинде тос дугаар черде чоруп турар. Киржип турар чурттарның санынга онааштыр көөр болза, ол база багай эвес көргүзүг боол турар. А оюннар ам-даа уламчылап турар, медальдар шак бүрүзүнде немежип турар чүве болганда, шаңналдар саны карак чивеш аразында чайгаар-ла өскерлип турар. Россияның командазынга шаңналдар хөй-ле болзун, чедиишкиннерни күзеп тур бис!

Россияның дзюдо хүрешке спортчулары удурланыкчыларынга алыспайн, күштүүн, арга-мергежилдиин көргүзүп, бөгүнге чедир ийи алдын медальды чаалап алганнар. Оларның бирээзи – Мансур Исаев. Дзюда хүрежиниң түңнел оюнунга ол 73 кг деңзиге япон мөге Рики Накайны арыг тиилээш, Олимпий оюннарының бо маргылдаага ийиги алдын медалын Россияга чаалап берген.

Бистиң корр.

Чагаалар аразындан

АРЖААННАРЫВЫС ҮНЕЛИГ

Бистиң республикавыс бойдус-байлаaның талазы-биле эрте-бурун шагдан бээр алдаржып келген.

Ооң эгээртинмес эртине байлаан, чурумалдыг каас-чаражын, национал культуразын, чонунуң езу-чаңчылдарын, шажын-чүдүлгезин сонуургап, кандыг аалчы келбес дээр боор. Ылаңгыя, бистиң черивисте аржааннар-биле кижиниң хан-дамыры тудуш деп болур. Ат-сураглыг Шивилиг, Улаатай, Тарыс, Уру, курорттар Чедер, Үш-Белдир дээш, чоннуң кадыкшылын быжыктырып турар аржаан суглар-ла хөй.

Уру аржааны шаг-шаандан бээр кончуг күштүг, кижиниң кадыынга чугула болуп келген. Эрткен чүс чылдардан эгелээш ук аржаан Тываның девискээринге хамааржып турган. 1950-1960 чылдарда чон аржаанга кирип ап, кандыг-даа төлевир чокка буянныг эм сугнуң кежиин ап турган болгай. Ол буянныг аржаан ам Тывага хамаарышпас болу бергени хомудаңчыг-дыр. Уру аржаанын Тываже катап эгидип ап болуруның дугайында айтырыгны үстүкү органнар өөренип көрген болза, деп изиг күзел бар ийин. Бо айтырыгны шиитпирлээринге бир демниг, найыралдыг, эп-сеткилдиг харылзаалар, үндезинниг дугуржулгалар негеттинер дээрзи чугаажок.

Оолак КАРА-САЛ.

Чөөн-Хемчик кожуун,
Чыраа-Бажы суур.

Медээле[р]

ПАРЛАЛГА-БИЛЕ АЖЫ[...] ХАРЫЛЗААЗЫ ДЭЭШ

2012 чылдың ийиги кварталының түңне[...] биле Сибирьде журналистер-биле эң-н[...] губернатор кылдыр Тываның Баштыңы Ш[...] Кара-оол илереттинген.

"Кымга-даа хамаарышпас политиктиг шинчилелдер инсти[...] "Мониторингиниң национал албанының" кады кылып [...] шинчилелдери-биле Тываның Баштыңы ындыг турушка ба[...] төлептиг болган. Шак-ла ындыг турушту масс-м[...] айтырыгларының түңнелдери-биле Сибирь федералдыг округ[...] чылдың июнь айда база ооң ээлээнин билир бис.

Тываның Баштыңы Ш. Кара-оолдуң соонда Тюмень об[...] губернатору Владимир Якушев, Новгород облазының башты[...] Митин, Ингушетияның президентизи Юнус-Бек Евкуров олар [...]

– Россияның регионнар баштыңнары массалыг инф[...] чепсектериниң төлээлери-биле кады ажылдажылгаже улуг кич[...] углап турар апарган. Чүге дизе чон-биле дорт харылзаа ту[...] олардан удур айтырыгларны алырынга, чоннуң бү[...] шынзыдарынга кол рольду олар ойнап турарын хама[...] шинчилелдер институдунуң директору А. Улитин тайылбырла[...]

ӨРТКЕ УДУР ОНЗА ЧУРУМ ЧАРЛАТТЫНГАН

Тываның арга-арыглыг девискээрле[...] тургустунган берге байдалдарны өөренип к[...] Тываның Баштыңы – Чазааның Даргаз[...] оралакчызы Виталий Бартына-Сады [...] байдалдар талазы-биле комиссияның иш[...] өртке удур комиссияны чыып, муниципа[...] тургузугларның баштыңнары киришкен се[...] хуралды эрттирген.

Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле республиканың [...] комитединиң даргазы В. Кызыл-оолдуң дыңнадыы-биле а[...] агаарның изиг температуразы, чаъс-чайыктың чогу, кургаг чаң[...] болгаш хаттар чаа-чаа өрттерниң өөскүп үнеринге идигни берип[...] Чедери берге, кыдыг-кыйыг кожууннарга өрттерниң хып турар[...] дүвүрээзинни оттуруп турар. Ынчангаш тус черниң чурттакч[...] бодунуң чурттап турар чериниң чоогунда өрттерни өжүрер ажы[...] кириштиреринче кичээнгейни углаарын айыткан. База ол [...] удуртукчунуң санап турары-биле алырга, республика девискээрин[...] байдалдың чурумун киирип, "Арга-арыг авиа-камгалалы" феде[...] курлавырдан десант-парашютчуларны Тываже чорудар дуга[...] дилегни Арга-арыг ажыл-агыйының федералдыг албанынче [...] деп саналдаан.

Бо чоокку үеде агаар-бойдустуң байдалы бо-ла хевээр [...] дээрзин Долгандыр хүрээлелдиң гидрометеорология б[...] мониторинг талазы-биле Тываның республика төвүнүң начальни[...] Ляпин база бадыткаан. Неделяның ортандан бээр бичии дымыр[...] ынчалза-даа ону күштүг хаттар үзүп каалтар. Август айда ага[...] ортумак температуразы ооң мурнунда чылдарда деңнээрге, [...] өл-шыгы нормадан куду болурун ол чугаалаан.

Каа-Хем, Таңды, Улуг-Хем, Кызыл, Тес-Хем, Бии-Хем, [...] кожууннарның чагырыкчыларының дыңнадыгларын кичээнгейге а[...] черлерге немелде профилактика хемчеглерин эрттиреринге ко[...] деңнелдиг онза байдалдар чурумун чарлаарын, чурттакчы чоннуң [...] арыгже кирерин шеглээрин сүмелээн.

ТР-ниң албан-езузунуң сайтызында[н]

Кызыл кожууннуң уругларның "Эврика" немелде өөредилге [...] Россия школаларының алдарлыг башкызы, ССРЭ-ниң у[...] чырыдыышкынының тергиини

Долимаа Байкараевна
АРАПТАННЫҢ

мөчээни-биле холбаштыр бистиң кады ажылдап ту[...] коллегаларывыс – РФ-тиң школаларының алдарлыг башк[...] Борбак-оол Иргитович база төптүң директорунуң оралакчызы О[...] Борбак-оолович Араптаннарга болгаш оларның чоок кижилери[...] дөргүл-төрелдеринге, өөреникчилеринге ханы кажыыдалды илере[...] тур.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская,100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Юстиция херектериниң талазы-биле яамызы.
Кол редакторнуң хүлээлгезин күүседип турар В.О.Куулар.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор–2-01-35, редакторнуң оралакчызы – 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия – 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис–2-18-10, культура, өөредилге – 2-03-88, чагаа – 2-17-09, көдээ ажыл-агый – 2-17-09, очулга – 2-03-87, үлетпүр – 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 7650. Чагыг 88. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар – 21.00, херек кырында – 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникацияла[...] адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республи[...] талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың март 12-де эде бүрүткэ[...] Херечилелдиң дугаары–ПИ №ТУ17-00050. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, [...]
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияны[...] туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-д[...] фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.